

Hilâl Dergisi ve Dünya Siyasetine Bakışı

Bulut Gürpınar*

Öz

Türkiye’de çok partili hayata geçiş ile birlikte siyasal alanda çeşitlilik artmış, toplumsal yaşam içinde bastırılmış İslâmcı akımlar gün yüzüne çıkmıştır. Temmuz 1945 sonrasında kurulan birçok siyasi partinin programında din, gelenek ve laiklik konuları geniş yer bulmuş, siyasi partilerin yanı sıra toplumsal hayatta da din görünür hale gelmiştir. 1950’lerde muhafazakâr fikirlerin geniş bir taraftar toplaması ile İslâmcı kesimin yönelebileceği alanlar artmış, birçok siyasi dergi ile yayılmış, Demokrat Parti ve Millet Partisi vasıtasıyla da siyasal alana taşınmıştır. Hilâl Dergisi, İslâmcı kamuoyunu oluşturma ve İslâmcı fikirlerin yayılmasını sağlama konumuyla bu dönemde dikkat çekicidir. Özellikle Hasan El Benna, Ebu’l A’lâ el-Mevdudî, Seyyid Kutub gibi 20. yüzyılın önemli İslâmcı figürlerinin eserlerinin tercüme edilmesi ile öne çıkan Hilâl Dergisi’nin kurucusu ve sahibi Salih Özcan’ın 1977 yılında Milli Selamet Partisi’nden milletvekili olması, dergi ile siyasal alanın yakınlığını gösterir. Ayrıca Özcan’ın Râbitatü’l-Âlemi’l-İslâmî’nin kurucularından olması, yurtdışı faaliyetleri ve bunların dergide yansımaları Hilâl’i dünya siyaseti ile iç içe bir konuma getirmiştir. Bu çalışma, 1958 yılında yayın hayatına başlayan İslâmcı Hilâl Dergisi’nin dış politika anlayışını 1980’e kadar yayımladığı yazılarla çözümlemeye çalışacaktır. Çalışmada Hilâl Dergisi’nde yer alan yazılar dış politika açısından içerik analizi ile sınıflandırılarak, derginin dünya siyasetine bakışı, söylem açısından sergilenmeye çalışılacaktır. Çalışma, iki kutuplu sistemde Türkiye’de İslâmcılığın gün yüzüne çıkmaya başladığı dönemde kamuoyuna seslenen Hilâl Dergisi’nin dünya siyasetine bakışı ile Türkiye’de İslâmcılığın dış politika seyrine katkı yapmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dış Politika, Hilâl Dergisi, İslâmcı Yayın.

Hilâl and Foreign Policy Views

Abstract

With the transition to multi-party politics in Turkey, the diversity in politics increased, and Islamic movements which were previously suppressed in social life emerged. In programs of many political parties established after July 1945, religion, tradition and secularism were widely discussed, and religion became apparent in political life as well as in political parties. In the 1950s, a large number of supporters of conservative ideas gathered, Islamic segmentation spread out with many political magazines, and it carried out to the political area through the Democratic Party and the Millet Party. ideas. Hilâl has a major role in translation of the works of important Islamic figures of the 20th century such as Hasan El Benna, Abul Ula Mawdudi and Seyyid Qutub. The fact that Hilâl’s founder was a deputy from the National Salvation Party in 1977 shows the relationship between the magazine and the political scene. In addition, Özcan who was the founder of the Râbitatü’l-Âlemi’l-Islami, and his activities abroad and reflection to Hilâl, had placed Hilâl in a position of being interwoven with world politics intensively. This study will try to analyse the foreign policy attitude of Islamist Hilâl by articles published in between 1958- 1980 with the content analysis method. The aim of this study is to contribute to the foreign policy of Islamism in Turkey with the foreign policy analysis of Hilâl especially during the first years of the bipolar system in Turkey when at the time Islamism started to emerge.

Keywords: Foreign Policy, Hilâl Magazine, Islamic Publishing.

* Arş. Gör. Dr., Gebze Teknik Üniversitesi, Strateji Bilimi Bölümü., bgurpinar@gtu.edu.tr

Bu çalışma, IBAD International Congresses on Humanites and Social Science uluslararası konferansında sunulan “Türkiye’de İslâmcı Dergilerde Dış Politika Söylemi: Hilâl Dergisi” başlıklı bildirim genişletilmiş ve yeniden gözden geçirilmiş versiyonudur.

Giriş

Türkiye’de İslâmcı yayınların Cumhuriyet dönemindeki seyri, devletin dönemselsel din ve laiklik politikaları çerçevesinde biçimlenmiş ve resmî ideolojiden doğrudan etkilenmiştir. Cumhuriyetin erken dönem politikaları, dinî hayatın görünümünde ortaya çıkan farklı yönelişler açısından kuruluş (1923-1945) ve çok partili hayat (1945-1960) biçiminde iki dönemde incelenebilir (Karpaz, 1996 ve Tunçay, 1992). İlk dönemde Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte dinin toplumsal konumu tartışmaların odağında yer almış ve İslâm’ın Osmanlı aidiyetinden koparılması için yeniden tanımlanmasına önem verilmiştir. Bu dönemde, Necdet Subaşı’nın belirttiği gibi (2011:217), modern Cumhuriyet’in sınırları çizilerek tanımı yapılmış bir “din”i merkeze taşıyarak kontrol altında tutma çabası içinde olduğu söylenebilir.

1923-1945 döneminin en belirgin özelliği, laikliğin pekiştirilmesi için dinin kontrol gücünün zayıflatılması siyaseti ile İslâmcı yayınların mevcut sınırlamalar içerisinde yayın yapma çabalarıdır. 1943 yılında Dâhiliye Vekâleti Matbuat Umum Müdürlüğü’nün Müdür Vedat Nedim Tör imzalı bir yazısı, rejimin İslâmcı yayıncılığına yaklaşımını gösterir: “Bizler ne şekil ve ne surette olursa olsun memleket dâhilinde dinî bir neşriyat yapılarak dinî bir atmosfer yaratılmasına ve gençlik için dinî bir zihniyet fideliği vücuda getirilmesine taraftar değiliz” (Başgil, 2016: 6). Yeni rejim, bir yandan dinî alanı sınırlarken bir yandan da boşluk bırakmamak için yayıncılıkta tekel oluşturarak kendi tanımladığı ve çerçevesini çizdiği dinî yayınların çıkışına ön ayak olmuştur. İsmail Kara’nın belirttiği gibi (1985:154), bu dönemin kayda değer yayınlarının çoğunun resmî yayın (Diyanet İşleri Reisliği, Evkaf Umum Müdürlüğü, Maarif Vekâleti, Hukuk Fakültesi) olması bunun bir göstergesidir. Resmî yayınların dışında kalan dergiler ise (örneğin Eşref Edib’in *Sırat-ı Müstakim*’i, Said Nursi’nin

Risale-i Nur’u, Nurettin Topçu’nun *Hareket*’i ve Necip Fazıl Kısakürek’in *Büyük Doğu*’su) Takrir-i Sükûn Kanunu ve çeşitli denetimler sonucunda sık sık kapatılmış ya da baskılara maruz kalarak kesintiye uğramıştır. Her ne kadar çeşitlilik ve özgürlük açısından birçok yetersizliği barındırsa da bu dergilerin Türkiye’deki İslâmcı yayıncılığa en önemli etkisi, İslâmcı kamuoyunun oluşmasına katkıda bulunmalarıdır. Hilâl Dergisi (*Hilâl*) çıkana kadar toplumda İslâmcı yayınları takip eden önemli bir kitlenin oluşumunda bu dergilerin önemli bir payı olmuştur.

1945-1960 döneminin en belirgin özelliği, çok partili hayata geçiş ile siyaset alanında çeşitliliğin artması ve İslâmcı akımların gün yüzüne çıkmasıdır. Tarık Zafer Tunaya’nın tesbitiyle (1995: 639), Temmuz 1945-Mayıs 1950 arasında kurulan yirmi dört siyasi partinin büyük bir kısmının programlarında din, gelenek ve laiklik konularına yer vermesi bu durumun bir göstergesi olabilir.¹ Özellikle, siyasal rekabet ortamı ve popülist söylemin gücü Cumhuriyet’in kurucusu Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)’yi de etkilemiş, 1947 Kongresi’ne “din” damgasını vurmuştur (TBMM, 1947). İlkokulda din dersinin seçmeli olarak müfredatta yer alması, medrese kökenli Molla olarak tanımlanan İslâmcı-İlahiyatçı Şemseddin Günaltay’ın 1949’da başbakanlık makamına getirilmesi bu dönüşüme örnek olarak gösterilebilir. 1950 seçimlerini Demokrat Parti’nin kazanmasıyla bu dönüşüm hızlanarak İsmail Kara’nın deyimiyile (1985: 156) “dinî hayatta başlamış olan ‘resmî rahatlama’ teşebbüsleri daha da artmıştır.” Türkiye’de İslâm’ın yeniden gelişimini inceleyen Şaban Sitebölükbaşı, bu dönemi tanımlamak için “dinî inkişaf” ifadesini “halk arasında dine gösterilen ilginin artışı”, “dinin yeniden söz sahibi olması” ve “yeniden doğuş” anlamlarında kullanmış (1995:5), devletin din işlerinde daha aktif rol üstlenmeye başlayarak “resmî İslâm” anlayışının doğduğuna dikkat çekmiştir (1995: 118). Sitebölükbaşı’na göre (1995: 49), 1950’lerde muhafazakâr fikirler geniş taraftar

¹ Türkiye’de İslâmcılık ile ilgili bir diğer kaynak için bkz. Tunaya, 1991.

toplamiş, *Sebîlürreşad*², *Büyük Doğu*, *Allah Yolu*, *İslâm*, *Ehl-i Sünnet* gibi dergilerle yayılmış; Demokrat Parti³ ve Millet Partisi vasıtasıyla da siyasi sahaya taşınmıştır.*

Çok partili hayata geçişin ardından 1951’de İmam Hatip okullarının, 1959’da ise Yüksek İslâm Enstitüleri’nin açılması ile dini yayın eksikliği gün yüzüne çıkmış, dini bilgilere olan ihtiyaç ve talep kendini belirgin olarak hissettirmiştir. Ancak 1928 öncesi kaynaklardan yararlanma olanağı harf inkılabı nedeniyle sorunlu hale gelmiş,⁴ Cumhuriyet’in Osmanlı mirasına olan mesafeli tutumu nedeniyle “yeni” yayın anlayışı tercih edilmiştir. 1924’te medreselerin kapatılmasıyla dini eğitim görmek için Mısır’a giden El-Ezher’de okuyan öğrencilerden daha sonra Türkiye’ye dönenler İslâmcı yazının Türkiye’ye taşınmasında “aktarıcı” rol üstlenmişlerdir (Kara, 2016: 55).⁵

² Sebîlürreşad hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Debus, 2009.

³ Demokrat Parti’nin din siyasetini inceleyen bir çalışma için bkz. Nal, 2005.

* Bu dönemde yayımlanan diğer gazete ve dergileri şöyle sıralanabilir: *Sebîlürreşad* (Kesintili olarak 1948-60), *Büyük Doğu* (Kesintili olarak 1945-1959), *Ehl-i Sünnet* (1947-53), *Serdengeçti* (Kesintili olarak 1947-58), *Hareket* (Kesintili olarak 1947-53), *Müslüman Sesi* (1950-60), *İslâmın Nur’u* (1951-52), *Allah Yolu* (1952-53), *Türk Düşüncesi* (1953-60), *Din Yolu* (1956-57), *İslâm* (1957-60), *Fetih* (1958-1959).

⁴ Yeni harflerin kabulüyle birlikte gelen yayın gereksinimi, toplumun her alanında kendini hissettirdiği için, Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel, 2 Mayıs 1939’da I. Neşriyat Kongresi’ni toplayarak Tercüme Komisyonu oluştur, çeviri seferberliğine başlanmıştır. 1941 yılında başlayan çalışmalar planlanandan erken bitmiş, 1946’ya kadar 500 klasik eser Türkçeye kazandırılmıştır (Yücel, 1947: 121-2). Bu yönüyle tercüme faaliyetleri yalnızca İslâmcılar’ın uygulaması olmaktan öte, yeni rejimin tıpkı hukuk alanında çeşitli yasaları çevirerek yürürlüğe sokması gibi, eksikleri acilen giderme çabası olarak çok önceden başlayan bir faaliyettir.

⁵ Kara, makalesinde Balkanlar’ın elden çıkması ve dini eğitim kurumlarının zayıflaması üzerine buradan Mısır’a okumaya giden ve daha sonra Türkiye’ye dönecek olanlara örnek olarak Ali Yakup Cençiler ve Ahmet Davutoğlu’nu göstermiştir.

Çok partili hayata geçiş süreciyle başlayan, Demokrat Parti iktidarı ile artan görece özgürlük ortamında dinin toplumsal hayat açısından işlevini öne çıkaran eserlerin tercümesinin başlamasını beraberinde getirmiştir. Yücel Bulut’un ifadesiyle (2011: 913), bu çevirilerde “dönemin komünizm karşıtı havasının etkisi gözlenmiş”, hatta İslâmcılığın kurucularından Cemaleddin Efgani’nin eseri (çev. Aziz Akpınarlı) 1956 yılında bizzat Diyanet İşleri Başkanlığı’nca basılmıştır. Bir yandan yeni kurulan dinî eğitim kurumlarında ders kitabı gereksinimi karşılamak için diğer yandan gündelik hayat pratiklerine yönelik olarak dinin vereceği bilgilerden yararlanmak isteyen ve artık toplumsal olarak ön plana çıkmaya başlayan kesim için dinî yayın ihtiyacı artmıştır. Kısa sürede telif eserlerle bu ihtiyacın karşılanma zorluğu karşısında tercüme faaliyetleri çözüm olmuştur. Osmanlı ilahiyatından koparak yeni bir anlayışa geçişte, çeviri faaliyetleri ile önemli bir etki Hilâl ve Hilâl Yayınları’ndan gelmiştir. Hilâl Yayınları, Ebu’l A’lâ el-Mevdûdî, Muhammed İkbâl, Ebu’l Hasen Ali En-Nedvî ve Muhammed Hamidullah’ın eserleri başta olmak üzere Müslümanların kütüphanelerinde başköşede duran birçok klasığı Türkçede ilk yayımlayan yayınevindir. Yayınevinde çevrilen kitaplar dergide de dizi yazı olarak basılmakta, reklam olarak tanıtılmaktadır.

Türkiye’de yaşanan bu dinî “inkışaf”ın aynı zamanda dönemin uluslararası gelişmeleriyle örtüştüğü ve uluslararası sistem tarafından desteklendiği belirtilmemiştir. 1947’de ilk Müslüman-ulus devlet olarak Pakistan’ın kurulması, İslâmcılar arasında hilafetin ilgası ile oluştuğu düşünülen boşluğun “İslâm devleti” olarak doldurulmasının temellerini atmıştır. Pakistan’ın siyasal ilhamı ile Müslüman Kardeşler’in gitgide toplumsal hareketten politik bir harekete dönüşmesi, Ebu’l A’lâ el-Mevdudi ve Seyyid Kutub’un verdiği ideolojik katkı ile birleşince İslâmcılık, küresel anlamda etkisini genişletmiştir. Bu etkiye bir de iki kutuplu sistemde komünizme alternatif olarak İslâmcı hareketlerin desteklenmesi politikası eklenince, İslâmcı akımlar uluslararası alanda daha rahat gelişme olanağına sahip olmuştur. Türkiye’de bu rahatlama

özellikle İslâmcı yayınların artışı, dinî söylemin ve İslâmcı kamuoyunun genişlemesi, nihayetinde 1970 yılında siyasal alana taşınarak (Millî Nizam Partisi ile) partileşmesi ile kendini göstermiştir.⁶

Bu çalışma, söylemin partileşme sürecinde İslâmcıların dış politika anlayışını Hilâl dergisi üzerinden incelemeyi amaçlamıştır. İslâmcı dergiler arasında Hilâl'in seçilmesinin birçok nedeni vardır. Hilâl hem düşünce hem de uygulama açısından İslâmcı dergiler içerisinde önemli bir yere sahiptir. Hamza Türkmen'in ifadesiyle (2009); "Bu dönemde İslâmî düşüncenin yaygınlaşması açısından en önemli dergi Hilâl idi. O da sağcı ve muhafazakâr kimlikten yeterince arınamamıştı; ama okuyucusunu 1961'den itibaren İslâm dünyasındaki tevhidî yönelimlerle tanıştırmaya başlamıştı. 1965'ten sonra satışı 6-7 bini biraz aşmıştı." Türkmen'in kaydettiği gibi (2009) 1960'larda Türkiye'nin nüfusunun yaklaşık 35 milyon olduğu, aylık ve haftalık dergilerin 5, 10, 30 binlik tirajlara sahip olduğu düşünüldüğünde Hilâl'in önemi daha iyi anlaşılabilir. Ayrıca, Hilâl'in okuyucu kitlesi Türkiye'nin sınırlarını aşmış, dergi birçok yurtdışı aboneye sahip olmuş ve oralardan mektuplar alınmıştır. İsmail Kazdal'ın ifadesiyle (2004: 281) "Altı yedi sayı sonra abone sayımız beş bin küsur bulmuştu. O kadar ki, İslâm coğrafyasına dağılmış vaziyetteydik. Beş yüz küsur, yani abonelerin onda biri yurtdışındaydı."

Hilâl'in bir diğer önemi, gerçekleştirdiği yoğun çeviri faaliyetleri sonucunda Türkiye'nin, Ebu'l A'lâ el-Mevdudî, Seyyid Kutup, Muhammed Kutup, Hasan el-Benna ile tanışması, bu yazarların eserleri ile Türkiye İslâmcılığının uluslararası alanla karşılaşması ve yeni bir eksene ulaşmasının yapıtaşını oluşturmasıdır. Bir anlamda Hilâl ile birlikte Türkiye'de din,

Anadolu ekseninden çıkarak uluslararası bir kavrayışla tanışırken farklı düşünce ve algılarla yoğrulmaya başlamıştır. Bu düşünsel altyapıya ek olarak Hilâl'in Türkiye İslâmcılığına bir diğer önemli etkisi, Cumhuriyet tarihinde ilk kez rejim içerisinde İslâmcı duruşun var olabilmesine pratik örnek oluşturmıştır. Kendinden önce çıkmış olan diğer İslâmcı dergilere oranla sistemle uyum içerisinde konumlanarak uzun süren bir yayın hayatına sahip oluşu Hilâl'in önemli özelliklerinden biridir. İslâmcılığın Türkiye'de gelişmeye başladığı bu yıllarda, Hilâl izlediği yayıncılık siyasetinin ötesinde dış politika yazıları ile dönemin gelişmelerini ve özelliklerini yansıtan önemli bir örnektir. Türkiye'deki İslâmcı kamuoyu Hilâl ile birlikte farklı coğrafyalardaki dinî anlayışlarla tanışmış, Hilâl'in yurtdışında dağıtımı ile uluslararası alana açılım sağlanmıştır. Hatta kimi zaman, Hilâl uluslararası ilişkilerde kolaylaştırıcı bir anahtar rolü oynamış, ülkelerde dağıtımı ile ilişkileri yakınlaştırmıştır, kimi zaman da tam tersine çıkan yazılar sonucunda tepkilerle ilişkilerde bozucu etkiye sahip olmuştur. Bu uluslararası niteliğin var olmasında öncelikli etken, kurucusu Salih Özcan'ın dış politikadaki etkinliğidir. Özcan'ın uluslararası etkinlikleri, özellikle de Suudi Arabistan Kralı Faysal ve 1969 yılında kurulan Dünya İslâm Birliği (Rabıta) ile ilişkileri derinlemesine incelenmesi gereken konulardır. Ancak bu çalışma, Hilâl'i ve derginin dünya siyaseti anlayışını araştırmayı hedeflediği için Özcan ve etkinlikleri dergide yer aldığı kadarıyla ele alınmıştır. Günümüze kadar Hilâl (Uğurlu, 1986; Kuşçu, 1993, Gençosmanoğlu, 2016) ve sahibi Özcan hakkında çeşitli değerlendirmeler (Ant, 1968; Mumcu, 1987; Özkan, 2015; Başkan, 2015) yapılmış olsa da akademik ve kapsayıcı yeterince çalışma yapılmamış, özel olarak dış politika algısı açısından konu ele alınmamıştır. Bu çalışma, derginin dış politikayı ele alışına ve sunumuna içerik analizi yöntemiyle doğrudan değinerek Türkiye İslâmcılığının ilk gelişim dönemindeki dış politika anlayışını sergilemeyi amaçlamaktadır.

⁶ Ancak bu noktada altını çizmek gerekir ki; Anayasa Mahkemesi gerek 1961 Anayasası döneminde gerekse 1982 Anayasası döneminde bu çizgide kurulmuş, Huzur Partisi, Refah Partisi ve Fazilet Partisi hakkında laik devlet ilkesine aykırılıktan ötürü kapatma kararları vermiştir. Bu durum Türk Anayasal ideolojisinde Laik Devlet ilkesinin Anayasa Mahkemesi tarafından Cumhuriyet'in kurucu değerlerinden sayılması ve laikliğe aykırı siyasal hareketleri rejim açısından bir fay hattı olarak değerlendirmesinden kaynaklanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Aydın, 2010.

Yöntem

Çalışmada, Hilâl'in dış politika anlayışını belirleyebilmek için veri toplama ve değerlendirme tekniklerinden "içerik analizi yöntemi" kullanılmıştır. İçerik analizinin yöntem olarak seçilmesinde birkaç neden vardır. İçerik analizi, verilerden, elde edildiği bağlama yönelik tekrar edilebilir ve geçerli çıkarımlar yapmak için kullanılan bir araştırma tekniğidir (Krippendorff, 2004: 18). İçerik analizinin temel amacı, sayıca fazla olan metin yığnında, araştırma sorusu açısından önemli olan bilgileri değerlendirmektir. Bu yönüyle içerik analizi, araştıracağı metinlerin içeriklerinin her yanıyla ve tüm boyutuyla değil, yalnızca araştırma açısından önemli olan kısma odaklanmaktadır. Bu kapsamda içerik analizi, araştırmanın sorusu doğrultusunda, metinlerin içeriklerinden önemli olan bilgileri seçmekte, sınıflandırmakta ve yorumlamaktadır. İçerik analizinin (Neuman, 2013: 464), incelenen verilerin her zaman tekrarlanarak aynı sonuçların elde edilmesi ile bilimsel güvenilirlik ilkesini barındırdığı söylenmektedir.

İçerik analizinde *referans kavram seti* denilen metodolojik araç kullanılarak önceden araştırılacak sözcük ve kavramlar seçilir. Ardından bu kavram seti, materyal içerisinde kullanım sıklığı/frekansı araştırılır. Bu çalışmada referans kaynak seti olarak dış politika belirlenmiş, Hilâl'de yer alan dış politika yazılarında hangi konuların öncelikle ve ne kadar sıklıkla ele alındığı saptanmıştır. İçerik analizinin sayılan olumlu yönlerinin yanında yöntem, metinde nelerin bulunduğunu tarif etmediği, niyet, mesaj ya da etkilere odaklanmadığı için, Hilâl'in "dünya siyasetine bakışı"nı kavramayı amaçlayan bu çalışmada yetersiz kalabilir. Bu açığı kapatmak için çalışmada, ek olarak dikkat çeken dış politika yazıları söylem üzerinden değerlendirilerek tanımlanmaya çalışılmıştır. Ancak çalışmaya dâhil edilen, veri olarak ele alınan Hilâl'de yayımlanmış yazıların seçiminde çeşitli kriterlere bağlı kalınmaya çalışılmıştır.

İlk sınırlama, değerlendirilecek zaman dilimine ilişkindir. Her ne kadar kaynak referans seti, derginin 1958 yılındaki ilk sayısından itibaren toplam 367 sayısı için gerçekleştirilmiş olsa da söylem kısmında 1958-1980 yılları arasına ağırlık verilmiş, 1980 yılına kadarki sayılar dış politika açısından derinlikli incelemeye tabi tutulmuştur. İkinci sınırlama, konu açısından "dış politika"nın kapsamına ilişkindir. Bu ayırmada ülke ve uluslararası örgütleri ele alan yazılar kullanılmış, "dış" kavramındaki sorunlar bu biçimde aşılına çalışılmıştır. Bu "dış" ölçütü yalnızca başlıkla sınırlı tutulmamış, yazılar metin açısından ele alınarak bir bütün olarak değerlendirilmiştir. Bu durum çalışmanın en zor kısımlarından birini oluşturmuştur, örneğin "Her Türk'ün Desteklemesi Gereken Teklif" başlıklı yazı (Hilâl, 1959, 11: 22), içerik açısından NATO'ya ilişkindir, dolayısıyla dış politika yazısı olarak değerlendirilmelidir. Bu nedenle, çalışmada referans kavram seti oluşturulurken yalnızca başlıkla sınırlı kalınmayarak bütün metin açısından değerlendirilerek dış politika konusu olanlar ayrılarak incelemeye alınmıştır.

İçerik analizinde işlem basamakları, diğer araştırma yöntemlerine benzerdir, öncelikli olarak araştırma sorusu ve buna uygun hipotezler oluşturulur. Bu çalışmada yanıtlanmaya çalışılan; Hilâl'in nasıl bir dış politika anlayışına ve kavramsallaştırmasına sahip olduğu, ülkelere ne kadar, hangi sıklıkta ve sıralamada yer verdiği, dünya siyasetini nasıl değerlendirdiğidir. Çalışma, İslâm-cı kamuoyunun oluşmasında erken sayılabilecek bir dönemde, Hilâl'in dış politika konularına değerlendirişinin, iki kutuplu dünyada kendini konumlandırışının, o günün koşullarına ayak uydurarak ayakta kalmasının günümüz İslâmcıları açısından değerli bir örnek oluşturduğunu öne sürmektedir. Bunun için öncelikle Hilâl'in kuruluşuna ve değişim dönemlerine değinilecek, yöneticilerin ve derginin kendi ifadeleri ile Hilâl tanımlanmaya çalışılacaktır. İkinci olarak dünya siyasetine bakışına ulaşabilmek için referans kavram seti aracılığıyla yazılar içerik analizi ile incelenecektir. Ayrıca bu bölümde yazılar söylem açısından değerlendirilerek, dost-

düşman ülke algısı, dünya siyaseti anlayışı ile kavramsallaştırmalar sergilenmeye çalışılacaktır. Böylece Hilâl'in özellikle çeviri faaliyetleri ile Türkiye'nin sınırlarını aşan, Türkiye İslâmcılığına yeni bir yaklaşım getirerek farklı bir pratik kazandıran yönü vurgulanacaktır.

Salih Özcan'dan İsmail Kazdal'a: Hilâl Dergisi

Seyyid Salih Özcan tarafından 1958 yılında yayın hayatına başlayan Hilâl, kendini ana sayfasında "Dinî İlmî Siyasî Aylık Mecmua" alt başlığıyla tanımlamıştır. Derginin doğuşundaki önemli unsurlardan birinin, Arap kökenli Urfalı Özcan'ın, Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan'a ticaretle uğraşırken edindiği tecrübeleri ve İslâm dünyasındaki gelişmeleri Türkiye'ye aktarmak olduğu söylenebilir (Türken, 2008). Said Nursi'nin Hariciye Vekili olarak tanımlanan (Özer, 2011) Özcan, Nursi'nin öğrencisi ve dostudur, Risalelerin Arap dünyasında tanınmasında büyük bir rol oynamıştır. Çetin Özek'in belirttiği gibi (1964: 253-254) Özcan, Pakistan ziyaretinde Risale-i Nur hakkında konferanslar vermiş, kitabı "Pakistan'da yayacaklarına söz vermiştir." Ayrıca Nursi ile tanışmak isteyenler için Özcan, köprü vazifesi görmüş, böylece kendi ifadesiyle (1965: 2) "bu şahsiyetler gözünde muteber bir pozisyon kazanmıştır." Aynı zamanda Özcan'ın Müslüman Kardeşler ile Nur Cemaati arasında da bağlantı sağladığı, Nursi'nin şu sözlerinden anlaşılabilir: "Seyyid Salih'in Halep ve havalisindeki çok ehemmiyetli İhvan-ı Müslimîn Cem'iyeti için sizden istediği Nur mecmualarından, kendime mahsus mecmualardan on tanesini ona gönderdim ki onlara versin" (Emirdağ Lâhikası-II, 47). Ayrıca Said Nursi, Fatih Uğurlu (1986: 40)'nun belirttiği üzere Hilâl dergisinin de abonesidir. Bu yakınlık Hilâl'de de kendini göstermiş, birçok sayıda Nursi'nin yazılarına yer verilmiş, ölümü üzerine ve ölüm yıldönümlerinde Nursi'ye dair özel sayılar çıkarılmış, Nur talebelerine yönelik davaların ve Nursi'ye yapılan ithamların savunması yapılmıştır (Özcan, 1960; Tezcan, 1966; Tezcan, 1967). Nitekim derginin bütün sayıları

incelendiğinde, en çok yer verilmiş kişinin Said Nursi'nin olduğu görülmüştür.

Tablo 1: Hilâl Dergisi Yazılarında Öne Çıkan Kişiler

Kişiler	Frekans
Saidi Nursi ⁷	40
Mevdudi ⁸	35
Seyyid Kutub ⁹	16
Hasan El- Benna ¹⁰	4

Aynı dönemde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kendi yayınlarınca neşredilen ve Ankara Resimli Posta Matbaası'nca basılan Nur Hareketi ve Devlet arasındaki ilişkileri gösteren 1964 Tarihli Rapor¹¹, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınlarından Milli Eğitim Basımevi'nce basılan Neda Armaner'in *İslâm Dininden Ayrılan Cereyanlar: Nurculuk ve Çetin Özek'in Türkiye'de Gerici Akımlar ve Nurculuğun İç Yüzü*¹² eserlerinde

⁷ Hilâl, sayılar ve sıklık: 1, 12, 13 (3), 14 (12), 30, 32, 35, 41, 42, 62, 64, 65, 66, 67, 74, 108, 112, 176, 181, 182, 199, 130, 204, 206, 304, 339, 341.

⁸ 47, 50, 59, 61, 67, 68, 69, 71, 73 (2), 76, 77, 82, 85, 99, 106, 108, 109 (2), 111, 112, 115, 123, 130, 140-141, 158, 199, 201 (3), 202, 203, 230, 239-240, 291.

⁹ 55, 56, 58 (2), 59, 62, 66, 67, 75, 98, 105, 113, 215, 216, 291.

¹⁰ 51, 55, 69, 234.

¹¹ Danıştay Başkanlığı ve Anayasa Mahkemesi Başkan Vekilliği görevlerinde bulduktan sonra yaş haddinden emekliye ayrılmış M. Tefvik Gerçekler, 1964'te İsmet İnönü tarafından Diyanet İşleri Başkanlığı'na atanmıştır. Gerçekler'in döneminde Ankara Üniversitesi bünyesindeki İlahiyat Fakültesi'nde Neşet Çağatay'ın başkanlığında Dekan Hüseyin Gazi Yurtaydın, İbrahim Çubukçu, Bahriye Üçok, Hamdi Kasapoğlu, Neda Armaner gibi isimlerle beraber Nurculukla Mücadele Komitesi kurulduğu iddia edilmektedir. Komitenin amacı, 1960'ta vefat eden Bediüzzaman Said Nursi'nin eserleri ve talebelerinin etkinliğini kırmaktır. 1964 tarihli rapor olarak adlandırılan eserin bu komite tarafından yazıldığı söylenmektedir (Özcan, 2010: 265).

¹² Çetin Özek ve bu kitabı, Yücel Bulut tarafından İslâmcılık ile "irtica ve mürteci" mitinin başarılı kurucu ve anlatıcısı olmakla, İslâmî hassasiyetleri peşinen yargılayıcı olmakla itham edilir (Bulut, 2011: 904-5).

Said Nursi ve Nurculuk'tan laik devlet düzenini tüm olarak reddeden ve teokratik sistemin yaratılmasını amaçlayan tehlikeli bir akım olarak bahsedilmiştir. Nursi'nin birçok mahkemede sanık sıfatıyla yargılanmasına devam edilirken, Hilâl'de bu kadar öne çıkarılabilmesi ve buna karşın derginin yayın hayatına devam edebilmesi dikkat çekicidir. Ancak Said Nursi'ye ek olarak birçok farklı ekolden kişi hakkında dergide incelemeler ve tanıtlar yapılmış, hatta bu kişilerin doğrudan eserleri Türkçeye çevrilerek yayımlanmıştır. Dikkat çeken diğer kişiler 1941 yılında Cemaat-i İslâmîyye'nin kurucusu, Kur'an, fıkıh, siyaset, felsefe alanlarında birçok kitap yazmış, yine tartışmalı bir isim olan¹³ Ebu'l Ala el-Mevdudî, Müslüman Kardeşler düşüncesini derinden etkilemiş Mısırlı İslâmcı Seyyid Kutub ve Müslüman Kardeşler'in kurucusu Hasan El-Benna'dır.

Kutub okuyucuya ilk olarak İsmail Kazdal'ın (1965:7) 49. sayıdaki "Hakiki Müslüman; Prof. Seyyid Kutub" başlıklı yazısıyla tanıtılmıştır: "Yazdığı her eseri, İslâm hakikatinin örtbas edildiği sözde İslâm memleketlerinde büyük hadiselerle yol açmış ve geniş Müslüman kitlelerin kalbine İslâm hakikatlerini yerleştirmiştir." Kutub, sözleri, yazıları ve idam edilmesi ile birçok Hilâl kapağında yer almış, özellikle Mısır siyasetine yönelik Nasır'a dönük eleştirilerle adeta kahramanlaştırılmıştır. Kutub'un idamı Türkiye kamuoyuna ilk defa Hilâl'in "Modern Firavun'un Son Cinayeti" başlıklı yazıyla duyurulmuş, Kutub'u idama götüren etkenlerden biri olan Yoldaki İşaretler'in çevirisinin Hilâl tarafından basılmıştır. Sonuç olarak Hilâl'de dikkati çeken doğuşundan, ekibin oluşmasına, içeriğin sağlanmasından, basılan yazılara kadar

¹³ Mevdudî, aynı zamanda oldukça tartışmalı kişiliği ve hayatıyla da dikkat çeken bir isimdir. Örneğin, İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü eski müdürü ve öğretim üyesi Ahmed Davudoğlu, Mevdudî için şöyle demiştir: "Felsefeyle meşgul olan Mevdudî, kolay tarafından din âlimi olmaya heves etmiş, dinde reformcu bir cemaat meydana getirmiştir. Mısır'ın reformcu yazarları onu göklere çıkarırken, Pakistan'daki Ehl-i Sünnet uleması da yerin dibine batırmıştır." Ahmed Davudoğlu, *Dini Tamir Davasında Din Tahripçileri*, Bedir Yayınları, 2012, s. 168. Mevdudî'ye yönelik daha ağır eleştiriler için bkz. Necip Fazıl Kısakürek, *Doğru Yolun Sapık Kolları*, Büyük Doğu Yayınları, 1977, s. 155.

Özcan'ın Hilâl'deki ağırlığı ve Vahdettin Işık'ın belirttiği gibi (2016: 8-9), Özcan'ın farklı İslâmcı ekollerin bir araya gelmesini sağlamasıdır¹⁴:

"Bugün anlamakta zorlanacağımız bir tablo var Hilâl'de. Dergiyi çıkaran kişi Nurcu, yazarlar bugün radikal İslâmcı diye ifadelendirilen insanların öncüleri. Seyyid Kutub, Mevdudî ve Nedvi'den çeviriler var. Said Nursi ile Nedvi, İhvan-ı Müslimin, Kudüs müftüsü Muhammed Emin el-Hüseynî ve Suud Kralı Faysal arasında doğrudan irtibat kurabilen adam Salih Özcan. Bu birikim Hilâl dergisine doğrudan yansıyor."

Aylık olarak yayımlanan Hilâl, 1993'e kadar kimi kesintilerle birlikte toplam 367 sayı çıkarmıştır. Özellikle ilk sayılarında yalnızca birkaç kişinin yazılarından ibaret olan Hilâl, genel olarak bir ekip dergisi görünümünde değildir. Hilâl (1958, 1:1), yazılarında bilgi vermekten öte duygulara hitap etmeyi amaçlarken ilk sayısında çıkış amacını şu biçimde özetlemiştir:

"Bu asrın insanlık tarihine maddi-manevi büyük facialar kaydettiği muhakkaktır. Bu belki de kuvvetli olan monoteist düşünceye karşı, bütün yüksek ve ilahi düşüncelere karşı, haşa bir infial değil, fakat daha çok bu sahadaki esen fırtınanın bir neticesi olarak izah edilmek mümkün olmaktadır. Hilâl'i muhterem Türk ve Müslüman efkârına çıkarmayı zaruri kılan sebeplerden ancak biri budur... İslâmîyet dünya sathında her gün biraz daha kuvvetle anlaşılıyor. Ve yaratılıştan en küçük bir vicdan hissesine sahip olanların dikkatlerini üzerine çekiyor. Akıl bunun sebeplerini aramamazlık edemiyor... kendisini

¹⁴ Özcan, ilerleyen yıllarda Dünya İslâm Birliği'nin (Rabita) kurucularından, Dünya İslâm Kongresi İdare Heyeti'nin üyesi ve Milli Nizam Partisi'nden milletvekili olmuş, özellikle uluslararası alanda Suudi Arabistan Kralı Faysal ile dostluğu ile tanınmıştır. Hatta öyle ki, ikincil diplomasinin bir örneği olarak bir gün dönemin başbakanı Süleyman Demirel Özcan'ı çağırarak, "Biz, Kral Faysal'ı davet ediyoruz, ama gelmiyor. Onunla sen görüş belki gelir" demiştir (Özer, 2011: 43). Bu dostluk Özcan'ın ortaklarından olduğu Faisal Finans'ın 1980 sonrası kuruluşunda etkili olacaktır. Kısacası, Özcan, dış politika etkinlikleri, Suudi Arabistan ile ilişkileri ve özellikle bunun "resmî" boyutu bu çalışmanın sınırlarını aşan ancak araştırılması gereken önemli konulardandır.

bu yolda tenvir edebilecek neşir organları bekliyor. Hilâl'i bu ulvi gaye ile seferber ediyoruz.”

Bu yorumuyla, Hilâl'e göre meydana gelen felaketler yüksek ve ilahi düşünceler içerisinde esen fırtınaların sonucudur. Hilâl'e göre bütün dünyada her gün daha fazla anlaşılan bir “İslâmiyet” vardır ve Hilâl, bunun nedenlerini ortaya koymaya çalışacağını haber vermiştir. Ayrıca yalnızca Müslümanlar'a değil, “Türk ve Müslüman efkarı” hedef kitle olarak seçtiğini belirterek milliyete ayrı bir vurgu yapmıştır. “Bütün dünya” açılımının göstergesi, daha önceki İslâmcı dergilerden farklı olarak dış haberlere, Özcan imzasıyla “İslâm Âleminde Haberler” başlığıyla özel olarak yer verilmesidir.

Kuruluşta derginin kadrosunda; Osman Yüksel Serdengeçti, Necip Fazıl Kısakürek, Hasan Basri Çantay, Kemal Kuşçu, Ali Fuat Başgil, Muhammed Hamidullah, Osman Turan, Hasan Fehmi Başoğlu, Ali Nihat Tarlan, Halide Nusret Zorlutuna, Semahaddin Cem, Abdülkadir Karahan ve daha birçok isim yazı kurulu kadrosunda görülse de çıkan yazılar ağırlık olarak “Hilâl” etiketini taşımıştır. Özcan yönetimdeki Hilâl'in düzenli bir içeriğe sahip olmaktan çok, “seyahatname” ve “düşünceler” olarak adlandırılabilir, kadrodan ziyade kişinin öne çıktığı bir içeriğe sahip olduğu belirtilmelidir. 7 yıl Hilâl'in editörlüğü yapan, Özcan gibi Arap kökenli, çeviri faaliyetlerine katkısı ile öne çıkan Nihat Armağan'ın ifadesiyle (Armağan, 1993):

“1960 İhtilali'nin ardından gelen serbestiyet döneminde Salih Özcan İslâm dünyasına doğru gezi programlıyor, gayriresmi bir niteliği olan İslâm Konferanslarına katılıyor, Pakistan'a gittiği bir sırada Mevdudi ile görüşüyor, ardından Mısır ve Suudi Arabistan'ı ziyaret ediyor, oradaki önde gelen İslâm düşünürleri ve hareket adamları ile temaslara geçiyor, buralarda verilen ürünleri, gerek dergi-kitap gerekse gazeteleri Türkiye'ye aktarıyordu.”

İlk dönemde derginin yazı dahil bütün işini Türk Ocakları Müdürü olan (ilerleyen yıllarda Hilâl'den ayrıldıktan sonra Eğitim-Bir kurucu ve yöneticisi, Memur-Sen başkanlığını yürütmüş) şair, yazar, öğretmen Mehmet Akif İnan'ın yaptığı söylenmektedir (Kazdal, 2004: 266).

1965 yılında Nihat Armağan'ın derginin yönetimine, İsmail Kazdal'ın da idari müdürlüğe gelmesi ile Hilâl açısından bir değişim başlamıştır. Nihat Armağan, Hilâl Yayınları'nın kitap bölümünü daha önceden idare ederken, derginin de yönetimine katılarak Kazdal'a idare müdürlüğünü teklif etmiştir. Daha önce (1963-65) Büyük Doğu dergisinde yazılar yazan Kazdal'ın idare müdürü oluşu ile dergi Ankara'dan İstanbul Çağaloğlu'na taşınmış ve Kazdal'ın ifadesiyle “önceki Milliyetçi Mukaddesatçı çizgisinden” ayrılmıştır (Kazdal, hakkında). Gençosmanoğlu'nun (2016: 308), derginin tarihsel sürecinde bütünlük olduğu yorumuna karşın Uğurlu (1986: 43); Kazdal'ın yorumunu benimseyerek Özcan'la başlayan milliyetçi-muhafazakâr-teslimiyetçi-statükocu dönem ve Kazdal ile öze dönüşü-İslâmcı, çeviri faaliyetleri ile yoğunlaşan dönem ayrımı yapmıştır. Aslında bütünlüklü bir kadro değişimi ya da anlayış değişiminden ziyade, Kazdal ile birlikte üslup ve içerikte önemli bir değişim olduğu belirtilmelidir. Örneğin, Kazdal (2004: 266), derginin kendi yönetiminden önceki sayılarını “tasavvufi” yönleriyle eleştirerek, “içeriği kokup bulaşmayan” yazılarla dolu olduğunu, “sistemin içinde yetişmiş ve sistemin gözlüğüyle bakmaya alışmış... sistemi eleştirmeyi içeren yazılar olmadığını” belirtmiştir. Önceki sayılardan üslup açısından daha sert olan yazılar ve daha cesur görsellerle Kazdal döneminde ayrıştırıcı ifadelerin yoğun olarak kullanıldığı söylenebilir. Hilâl tarihinde kuruluştaki “İslâmiyet'in bütün dünyada her gün daha fazla anlaşılmasının nedenlerini ortaya koymak” yerine “büyük facialara ve meydana gelen felaketler”e yoğunlaşan, uluslararasılaşmanın ön plana çıktığı bir “Kazdal Dönemi” olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Kaldı ki, Kazdal döneminde bu sert ve ayrıştırıcı üslup savunulmuş ve gerekçelendi-

rılmış, “Hilâl’den Mektup” köşesindeki Kazdal şöyle demiştir: “Ne yapalım! Safların ayrılmasının zamanı geldi. Bunun vebali de bize ait olmayacaktır. Zaten zıtların birleşmesine imkân yoktur ve olamayacaktır” (Hilâl, 1965/63).

Kazdal’ın yönetiminde Hilâl, Mısır başta olmak üzere Pakistan ve diğer ülkelerdeki İslâm hareketlerinin tanıtımının arttığı, çeviri yayınların periyodik olarak derginin önemli bir kısmını kapladığı, İslâm açısından önemli kişilerin dergide geniş biçimde tanıtıldığı, doğrudan İslâmcı kişilerin yazılarına yer verildiği bir dergidir. Özellikle Kazdal dönemi ile birlikte tercüme faaliyetlerinin arttığı, Hasan el-Benna, Yusuf el- Kardavi, Seyyid Kutub gibi Müslüman Kardeşler hareketine yakın kişilerin neredeyse derginin daimî yazarları haline gelmeye başladığı görülmüştür. Dergide bu durum şu şekilde ifade edilmiştir (1967/83:1): “Mecmuamızda tercüme büyük bir yekûn tutuyorsa da bu tercümelerin her biri İslâm aleminin en büyük alimleri ve mücahitlerinin kalemlerinden çıkmış olması hasebiyle çok tesirli oluyor ve hatta yerli müelliflerin doğmasına en büyük yardımcı oluyor.” Armağan’ın ifadeleriyle (1993): “Önce Müslüman gençlik için iyi bir alt yapı gerekiyordu. Bu alt yapı oluşursa yerli fikir adamlarının yetişmesi mümkündü... Bunlardan sonra daha önce sözünü ettiğimiz bir yayın süreci içerisinde faydalanan gençlik semeresini vermeye başladı. Aradan 20 sene geçtikten sonra gerek üniversitelerde görevli arkadaşlar gerekse serbest çalışanlar esas kaynağa dayalı eserler vermeye başladılar.”

Seyyid Kutub’un “Sosyal Adalet” kitabı 1963’te Lütfi Doğan tarafından, neredeyse adıyla özdeşleşen ve İslâmcılığın başucu kitabı haline gelen “Yoldaki İşaretler” ise 1966 yılında Abdülkadir Şener tarafından Hilâl Yayınları’nca basılmıştır. Kutub’un ilk çevrilen kitabının “Sosyal Adalet” olarak seçilmesinde İsmail Kazdal’ın (2004, 271-2) yorumları dönemin ruhunu yansıtması açısından dikkat çekicidir:

“61 Anayasasıyla gelen yeni Marksist akımlar doğrudan insanın günlük ihtiyaçlarına hitap ediyor ve fakir halkın büyük fedakarlıklarla üniversiteye gönderdiği çocuklarını kolaylıkla avlıyordu. Bu durumda mücadele için sosyal dengeleri sağlayan İslâm’dan başka alternatif kalmıyordu devletin elinde... Sosyal Adalet avazleriyle ortalığa dökülmüş Marksistlerin bu sloganını boşa çıkarmak için, tercüme ettirilmiş ilk kitabın adına “İslâm’da Sosyal Adalet” adı konmuş ve bu slogan Marksistlerin elinden alınmaya çalışılmıştı.”

Soğuk savaşın yarattığı kutuplaşmış iklimde sola alternatif olarak dini öğelerin öne çıkarılması, kamuoyunda hassasiyet uyandıran kavramlar üzerinden gerçekleşmiştir. İslâmın siyasallaşmasının yolu olarak çeviri faaliyetlerinden yararlanma Türkiye’ye yeni bir “ithal” İslâmcı anlayışın girişini beraberinden getirmiştir. Nitekim İsmail Kara, çeviri faaliyetlerinin yoğunluğuna yönelik olarak şu yorumu yapmıştır (Kara, 1985: 157):

“Cumhuriyet öncesi Türkiye’inde var olan önemli bir birikimin bu dönemde gözardı edilmesi tabii gibi gözükmemektedir... [o dönemki] yazarların bugün bile bir değer ifade eden ve tercüme edilenlerden daha kaliteli olan eserlerine ve düşüncelerine ilgi duyulmaması ve bunların bıraktıkları yerden devam edilmemesi dikkate değer olmalıdır. Harf inkılâbının getirdiği kopukluk ile yukarıda adları verilen kişilerden bir kısmının Cumhuriyet idaresine sempati beslemeleri ve bu dönemin birçok faaliyetine katılmaları neticesinde güvenilirliklerini bir ölçüde kaybetmelerinin bunlara karşı gösterilen ilgisizliğin iki önemli sebebini oluşturduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca tercüme edilen kişilerin, İslâm dünyasında etkin kuruluşlara mensup oluşları ve devrimci niteliklerinin cazibesini de hesaba katmak gerekmektedir.”

Kazdal döneminden itibaren İslâm’ın düzen kuran bir anlayış olduğu görüşünün belirginlik kazandığı, milliyetten önce din kimliğinin daha ön plana alındığı söylenebilir. Anılarından anlaşıldığı kadarıyla Kazdal “patronun bir iki istediği dışında, dergiyi istediği gibi çıkarma” teklifiyle yönetime

gelmiştir (Kazdal, 2004: 265). 32 sayfalık derginin bazı sayılarının yarısından fazlasını Kazdal yazdığı halde 9 farklı müstear isim kullanmış, hatta kimi zaman Özcan imzasıyla yazı çıkarmıştır (Kazdal, 2004: 343). Ancak Özcan'ın Adalet Partisi'nden Sakarya milletvekili adayı olmasından sonra dergideki yazılar konusunda daha titiz davranmaya başladığı görülmüş, Kazdal'ın ifadesiyle (2004:350) “aylarca İstanbul'a uğramayan ve hele hiç matbaaya girmeyen Salih Özcan'ın” dergi üzerinde denetimini artırarak Kazdal'ın bir yazısını dizgiden çıkarması yollarının ayrılmasına sebep olmuştur.

1960'ların sonunda dergiden İsmail Kazdal, 70'lerin başında ise Nihat Armağan ayrılmıştır. Said Nursi'nin ölümünün ardından, önceden açılmış ve devam eden davalardan dolayı 38 yıl mahkûmiyet alan Özcan 1974'teki genel affa kadar ülkeye geri dönememiş, 1977'de Milli Selamet Partisi'nden Şanlıurfa milletvekili seçilmesinin ardından yayıncılık çalışmalarına vakit ayıramamıştır ancak Hilâl yayın hayatına bütün bu süreçte devam etmiştir (Özer, 2011). Onun eksikliğinde, dış politika açısından Hilâl için bir duraklama döneminden bahsetmek yanlış olmaz. Hilâl'de 1970 sonrası dergi sayılarında süreklilik ve yazılarda eski dinamizm sağlanamamış, tekrara düşülmüş, yazı dizilerinin devamlılıklarında sıkıntılar yaşanmıştır.

Özcan'ın siyasete atılması, derginin daha fazla iç politikaya dönük bir içeriğe sahip olmasını beraberinde getirmiştir. Kuruluşundan itibaren CHP eleştirileri ile siyasete katılan Hilâl, 1980 yılından itibaren doğrudan önerileri ile dahil olmuştur. Özellikle “yeni bir iktidar” özlemi dergide sıklıkla dillendirilmiş, baş sayfada neredeyse parti programını aratmayacak üslupta yazılar çıkmıştır. Örneğin Ocak 1980 tarihli 204. sayıda “Bu hayati hedeflere sür'atle ulaşacak bir iktidar özlemindeyiz” başlığıyla madde madde Milli Görüş hareketi ile benzerlik gösteren istekler sayılmıştır. 24 maddelik bu listede, “bankalar millete mal edilerek faizden arındırılmalı, TRT milli ve manevi tutuma kavuşturulmalı, İslâm Birleşmiş Milletler Teşkilatı kurulmalı, İslâm Ortak Pazarı kurulmalı, İslâm parası Dinar

olarak kabul edilmelidir” dikkat çeken önerilerdendir. Siyasete yönelik yazıların artışında Özcan'ın milletvekili olmasının yanı sıra dönemin özellikleri, sağ/sol ayrışmasının belirginleşmesi ve toplumsal kutuplaşmanın artışı da etkilidir. Şubat 1980 sayısında Hilâl, “Artık tahammül edilemez noktaya geldik” başlığıyla “bozuk sistemin korkunç sınıflaşma yarattığından” şikâyet edecektir. Sağ ve İslâmcı söylemde “sınıflaşma”, “bozuk sistem” ifadeleri dikkat çekici olsa da Hilâl'e göre çözüm, İslâm'a dönüştür, zira “demokrasi” halka rağmen istismarın bir aracı olarak görülmektedir (206. sayının kapağında (Mart 1980) demokrasi merdiveni ile elmanın içine giren bir kurt resmedilmiş, altına da “halka rağmen istismar” yazılmıştır). 1980 Darbesi gerçekleştiğinde, Hilâl baş sayfasına askerlerden oluşan bir fotoğraf koyarak iç sayfalarda siyaset yorumlarından kaçınan bir sayı ile darbeyi karşılamıştır. Bundan sonraki sayılarda ise yönetime dair tutumunu netleştirerek “aydınlık günlere doğru” başlığı ile darbeye yönelik olumlu tavrını sergilemiştir (216. Sayı/ Ocak 1981).

Sonuçta Hilâl, özellikle 60'lı yılların ikinci yarısındaki yayın çizgisiyle büyük ölçüde İslâm'ı milliyetçi, mukaddesatçı, sağcı, teslimiyetçi, uzlaşmacı ve gelenekçi unsurlardan arındırmaya çalışan; dış kaynaklarla beslenen, farklı coğrafyalardaki yaşantıları bir esin kaynağı olarak sunan evrensel İslâmcı hareketlerle bütünleşen bir anlayışın filizlenmesine zemin hazırlamıştır. Hilâl'in bu bütünleştirici anlayışının göstergesi olan ve onu önceki İslâmcı dergilerden ayıran en önemli özelliği çeviri faaliyetleridir. Bu uluslararası anlayış, Millî Görüş düşüncesinde de kendini göstermiş, ümmetçi anlayışla desteklenmiş, Hilâl Dergisi ise sistem içi konumunu yayın hayatı boyunca sürdürmüştür.

Hilâl Dergisi'nin Dünya Siyasetine Bakışı

Hilâl, ilk sayısından itibaren ilgi alanını yalnızca Türkiye ya da gündelik İslâmî sorunlarla sınırlı tutmayarak, ele aldığı dış politika konularının dağılımının da gösterdiği gibi neredeyse bütün İslâm coğrafyası/Dünya Müslümanları ile ilgili bilgileri aktarıcı bir rol üstlenmiştir.

Tablo 2: Hilâl Dergisi'nde Dış Politika Konularının Dağılımı

Pakistan ¹⁵	71
Sovyet/ Sovyetler Birliği/ Rusya ¹⁶	70
İsrail ¹⁷	60
Filistin ¹⁸	57
Mısır ¹⁹	50
Kıbrıs ²⁰	44
Amerika ²¹	42

Afgan ²²	32
Çin ²³	28
Hindistan ²⁴	27
İran ²⁵	26
Dünya İslâm Kongresi İslâm Konferansı İslâm Kongresi ²⁶	24
Libya ²⁷	22
Cezayir ²⁸	22
Lübnan ²⁹	22
Irak ³⁰	21
Suudi Arabistan ³¹	19
Endonezya ³²	19
Filipin ³³	16
Birleşmiş Milletler ³⁴	14

¹⁵ Sayılar: 5, 8, 13, 19 (2), 20, 21, 23, 25, 38 (2), 42, 44, 46, 47, 50 (2), 53, 54, 59, 71, 77, 78, 93, 98, 103 (2), 106, 108, 109 (5), 110, 111, 112 (3), 114, 115 (3), 116 (2), 117, 121, 123 (5), 129, 131-132, 145 (2), 152 (3), 156, 159, 172 (2), 201, 202, 207, 209, 216, 226, 230, 254.

¹⁶ 5, 7, 13, 17 (4), 18, 22, 28, 34, 40, 42, 52, 58, 62, 65, 69 (3), 71, 75, 84, 89, 90 (2), 92, 95, 103, 105, 111, 127, 133 (2), 142-143, 156, 164, 173, 187 (2), 204 (2), 205 (2), 206 (2), 207, 208, 211-212, 214 (2), 220, 236 (2), 238, 239-240 (4), 241, 242, 244 (2), 277, 291 (2), 299, 312, 342 (2).

¹⁷ 5 (2), 17 (2), 19 (2), 23, 56, 64, 68, 70, 71, 72 (2), 74, 75 (2), 81, 83, 106, 109, 110, 111, 115, 116, 118, 146, 151, 154, 156, 158, 160-161, 163 (2), 198, 203, 210, 220, 232 (3), 233 (5), 234 (3), 235 (2), 236, 237, 238, 239-240, 244, 249, 266, 267, 304.

¹⁸ 10 (2), 55, 58, 75 (2), 77, 83, 86, 91, 95, 97, 100, 101, 109, 114, 115, 129, 136, 146, 149, 154.

¹⁹ Sayılar: 29, 33, 44, 49 (2), 50, 54, 56 (2), 62 (4), 63, 65 (2), 66, 70, 76, 83, 89, 94, 96, 97, 108, 109 (3), 111, 113, 114, 117, 119, 131-132, 151, 154, 203 (2), 208, 215, 232, 233 (3), 234, 239-240, 265, 266, 267, 278.

²⁰ 11, 45(2), 46, 47 (3), 48 (3), 49, 52 (2), 58, 62, 71, 75, 77 (2), 86, 115, 145, 149, 151 (2), 152 (2), 154, 156, 158, 159, 163, 171, 172, 176, 201, 215, 220, 222, 250, 254, 278, 342 (2).

²¹ 3 (2), 5, 13, 21, 22, 42, 50 (2), 52, 55, 56, 59, 60, 70, 73 (2), 77, 78 (3), 80, 82, 93, 98, 103 (2), 114, 115, 146, 154, 159, 164, 213, 221, 232, 237, 239-240, 241, 253, 314, 341.

²² 103, 104, 185, 203, 204 (2), 205 (2), 206 (3), 207, 208 (2), 211-212, 213, 215, 236 (4), 238, 239-240, 241 (2), 252, 253, 255, 276, 278, 312, 341.

²³ 3, 6, 17 (2), 40, 58, 64, 66, 84, 85, 86, 89, 92, 93, 111, 112, 117, 119, 120, 154, 159.

²⁴ 8, 22, 40, 50, 52, 56, 65, 87, 91, 97 (5), 103, 104, 114, 116 (2), 121, 123 (3), 201, 221, 243, 311.

²⁵ 2, 3, 16, 19, 102, 104, 119, 130, 156, 159, 193, 194, 205, 208, 213, 214, 216, 222, 241 (4), 255, 278, 299, 304.

²⁶ 38, 5370, 73, 126, 131-132, 151, 152, 162, 207 (2), 208, 211-212, 213, 215, 220 (2), 223, 263 (2).

²⁷ 94, 96, 104, 105, 106, 107, 113, 121 (2), 129, 133, 137, 144, 150, 156 (2), 160-161, 213, 220, 233, 264.

²⁸ 2, 8, 9 (5), 11, 22, 23, 29, 44, 55, 56, 60, 63, 68, 105, 109, 117, 220, 265.

²⁹ 50, 78, 103, 118, 156, 158, 163, 172 (2), 173, 203, 233 (4), 234, 235 (2), 244, 250, 305, 311.

³⁰ 2, 5 (2), 28, 58, 59, 100, 111, 118, 127, 142-143, 213, 214, 216, 233, 241 (2), 255, 265, 278, 339.

³¹ 8, 58, 61, 62, 63, 78, 102, 121, 151, 152, 156, 213, 222, 239-240, 250, 251, 254, 255, 278.

³² 5, 21, 23, 24, 37, 40, 55, 57, 67, 73, 74, 75, 101, 102, 115 (2), 118, 120, 131-132.

³³ 70, 74, 110, 113, 120, 121, 122 (2), 124-125, 129, 131-132, 133, 160-161, 171, 265, 279.

³⁴ 56, 58, 71, 75, 77, 96, 110, 154, 156, 171, 201, 211-212, 220, 233.

Nijer ³⁵	14
Nijerya ³⁶	14
Suriye ³⁷	13
Fransa ³⁸	13
Müslüman Kardeşler ³⁹	12
İngiltere ⁴⁰	12
Yemen ⁴¹	12
Almanya ⁴²	11
Keşmir ⁴³	11
Tunus ⁴⁴	11
Almanya ⁴⁵	11
NATO ⁴⁶	10
Ürdün ⁴⁷	10
Vatikan ⁴⁸	10
Japonya ⁴⁹	8
Kafkasya ⁵⁰	8
İspanya ⁵¹	8

Vietnam ⁵²	6
Çad ⁵³	6
Yugoslavya ⁵⁴	5
Malezya ⁵⁵	5
Kamboçya ⁵⁶	4
Somali ⁵⁷	4
Uganda ⁵⁸	4
İsveç ⁵⁹	3
Bahreyn ⁶⁰	3
Kenya ⁶¹	3
Senegal ⁶²	2
Varşova Paktı ⁶³	2
Çekoslavakya ⁶⁴ (sic..)	2
Bulgaristan ⁶⁵ , Dünya İslâm Birliği ⁶⁶ , Gambia ⁶⁷	1

³⁵ 16, 44, 71, 73, 85, 100, 101, 102, 110, 116, 123, 227, 252, 253.

³⁶ 16, 44, 71, 73, 85, 100, 101, 102, 110, 116, 123, 227, 252, 253.

³⁷ 15, 34, 96, 103, 112, 138, 158, 208 (2), 210, 234, 266, 299.

³⁸ 9 (3), 22, 57, 77 (2), 78, 82, 137, 176, 237, 241.

³⁹ 58 (2), 62 (2), 130, 205, 207, 208, 232, 234, 241, 266.

⁴⁰ 46, 50, 70, 76, 77, 102, 117, 121, 163, 205, 239-240, 341.

⁴¹ 2, 65, 73, 77, 97, 103, 106, 108, 111, 133, 202, 278.

⁴² 5, 16, 47, 82, 101, 105, 110, 137, 164, 245, 249.

⁴³ 56, 65, 71 (2), 76, 79, 96, 97, 108, 114, 123.

⁴⁴ 22, 59, 63, 99, 102 (2), 105, 109, 191, 239-240, 263.

⁴⁵ 5, 16, 47, 82, 101, 105, 110, 137, 164, 245, 249.

⁴⁶ 11, 52, 61, 85, 106, 179, 239-240, 250, 312, 342.

⁴⁷ 44, 64, 71, 99, 104, 108 (2), 121, 233, 239-240.

⁴⁸ 16, 44, 72, 84, 103, 160-161, 169, 171, 199, 210.

⁴⁹ 52, 66, 108, 150, 164, 196, 211-212, 222.

⁵⁰ 16, 17(2), 18(2), 20, 30, 38.

⁵¹ 68, 73, 86, 110, 112, 221, 226, 279.

⁵² 43, 60, 64, 73, 75, 142-143.

⁵³ 100, 109, 110, 111, 115, 121.

⁵⁴ 3, 65, 109, 199, 204.

⁵⁵ 68, 106, 235, 238, 239-240.

⁵⁶ 60, 64, 103, 265.

⁵⁷ 61, 114, 116, 118.

⁵⁸ 65, 163 (2), 291.

⁵⁹ 55, 56, 164.

⁶⁰ 103, 121 (2).

⁶¹ 44, 122, 291.

⁶² 47, 59.

⁶³ 61, 241.

⁶⁴ 73, 86.

⁶⁵ 180.

⁶⁶ 223.

⁶⁷ 114.

İçerik analizi yöntemiyle, referans kaynak setinde belirlenen dış politika konularının Hilâl'de dağılımına bakıldığında, konu çeşitliliğindeki geniş yelpaze ilk göze çarpan unsurdur. Dış politika konuları açısından değerlendirildiğinde, Hilâl'in İslâmcı çevrede dünya siyasetine ilk defa bu kadar geniş

biçimde yer veren kaynak olduğunun altı çizilmelidir. Haber kaynaklarına ulaşmanın sıkıntılı olduğu dönemde ilk sayılardan itibaren, Enternasyonel, Cezayir, Sumatra, İran, Irak, Birleşik Arap Cumhuriyeti, Komünist Çin, Amerika gibi farklı coğrafyalardan haberlerin yer aldığı Özcan yönetiminde derginin amaçlarından birinin uluslararası gelişmeleri anlatmak ve Müslüman coğrafyayı Türkiye'ye tanıtmak olması, değindiği dış politika konularıyla kendini göstermiştir.

Konu genişliğinin arkasında Hilâl'in yararlandığı kaynak çeşitliliğini görmek mümkündür. Özcan'ın gittiği ülkelerde edindiği dergi/haber ajansı bağlantıları sayesinde yazılar Türkçeye çevrilerek yazar yorumları ile okuyucuya aktarılmıştır. Bu duruma bir örnek derginin 9. sayısı olan "Cezayir Özel Sayısı"dır. Burada Cezayir'in durumu hem Fransızca kaynaklardan hem Arapça kaynaklardan atıf yapılarak kullanılmış, direniş desteklenmiş, Fransa'ya ağır eleştiriler getirilmiştir (1959/9:7). Ayrıca İsrail'in çeşitli Afrika ülkelerinde yaptığı yatırımlar ve gelecekteki muhtemel tehlikelerden bahseden yazıda da görülebileceği gibi (1959/10: 8) dil hâkimiyeti ve farklı kaynaklardan beslenmekten öte dergi, direniş hareketlerinin liderleri ile doğrudan temastan kaynaklanan ileri derece bilgi akışına sahiptir. Kuzey Kafkasya, Doğu Türkistan direnişleri doğrudan birinci şahitler tarafından anlatılır. Doğu Türkistan'ın eski Cumhurbaşkanı Mehmet Emin Buğra Türkiye'ye iltica ettikten sonra Özcan ile dost olur ve Hilâl'de yazmaya başlar (Gençosmanoğlu, 2016: 302). Özcan'ın yurtdışı gezileri ve bu gezilerde görüştüğü geniş çevresi dergiyi de zenginleştirmiştir. Böylece Özcan'ın politik ve uluslararası kimliği Hilâl'in uluslararasılaşmasına katkı yapmış, bazen Özcan dergi sayesinde/yüzünden; kimi zaman da dergi Özcan sayesinde/yüzünden uluslararası alanda konumlanmıştır. Bu aktarıcı rolün yanı sıra, Hilâl, kimi zaman uluslararası bir aktör kimliği ile dünyadaki İslâmcı oluşumlarla kontak kurmuş, hatta iletişim ağı oluşturmuştur.⁶⁸ Örneğin, "Kurtarıcılardan

⁶⁸ 1957-65 yıllarında yayımlanan İslâm dergisi de uluslararası gelişmeleri takip etmesi ve aktarması ile

Kurtulmak" başlıklı yazı sebebiyle Özcan'ın Ürdün Havaalanına gittiğinde ülkeye alınmaması, Dünya İslâm Birliği toplantılarında Hilâl'in dağıtılması uluslararası alanda Özcan ile Hilâl'in simbiyotik ilişkisinin göstergelerindedir.⁶⁹

Dönemin kutuplaştırıcı ikliminden etkilenen "karşıt"larla tanımlayıcı söylem Hilâl'de birkaç ekseninde kendini göstermiştir. Dost ülkeler (İslâm ülkeleri) ve Düşman ülkeler (diğerleri) ya da başka bir deyişle Hıristiyan ve Müslüman ülkeler. Dünyayı dinler çerçevesinden gören bu ümmetçi bakış, Kasım 1961 tarihli 20. Sayının kapağında yer alan dünyayı dinlere ayıran harita ile resmedilmiştir. Kaldı ki, ilerleyen sayılarla birlikte dış politika konuları yavaş yavaş milletlerden ziyade İslâm'ın sorunları "ümmet" anlayışı ile derginin diğer kısımlarına taşmaya başlamıştır. 20. sayı 5. sayfada yer alan "Çin Müslümanlarının Feryadı" bu duruma bir örnek olarak verilebilir. Yine aynı sayıda dinin bir ayırım noktası olarak değerlendirilmesine "Hıristiyan Âleminden Haberlerim Var" başlıklı bölümlendirme örnek olabilir.

Hilâl'in dünyaya bakışı içerik analiziyle değerlendirildiğinde, tabloda da görüldüğü gibi Pakistan bir İslâm Cumhuriyeti olarak modelize edilerek idealleştirilmiş ve en çok işlenen dış politika konusu olarak öne çıkmıştır. Ancak ardından Sovyetler Birliği, İsrail ve Mısır'ın gelmesi, derginin "karşıt" olarak tanımladığı unsurlara ne kadar çok

öne çıkan İslâmcı dergilerdendir. Necdet Subaşı derginin istikrarlı yapısına, İslâmcı eğilimlerin belirginleşmesinde rolüne, Türkiye Müslümanlığının entelektüel sınırlarının genişletmesine, yazar kadrosu ve ele aldığı konular açısından sıkı bir dinsel talepler bütününe sahip olduğuna vurgu yapmıştır (Subaşı, 2011: 227-8).

⁶⁹ Dergi 74. Sayısının kapağında Nasır, Kral Hüseyin, Şah Rıza, Bumedyen gibi Devlet Başkanların resmi arasında Atatürk'ün sülîeti de görünmekte ve bu resimlerin altında "Bu kurtarıcılardan (!) tasallutundan kurtulmanın yolu..." yazmaktadır. Hilâl imzalı giriş yazısında ise konu şu ifadelerle vurgulanmıştır: "Evet bütün esir insanlar kendinizi evvela başımızdaki kurtarıcılardan kurtarınız. İnanın ki yabancı boyunduruğundan kurtulmak, kendinizi kendi kurtarıcılarınızdan kurtardıktan sonra çok kolay bir iştir." (1967/74: 2)

değindiğini ortaya koymuştur. Bu karşıt söylem, görsellerde de ifadesini bulmuş örneğin, Şubat 1959 tarihli 4. sayı ile “İslâmlığın ve insanlığın başlıca iki büyük düşmanı” olarak “Komünizm – Siyonizm” tanımlaması kapakta iki köpekle resmedilerek sergilenmiştir. Aynı zamanda düşman tanımlamalarında lakaplar kullanılmış, Sovyetler Birliği için “Moskof”, Nasır için “Firavun” gibi ifadeler yer verilmiştir. Kaldı ki, söylem değerlendirildiğinde bu ülkelerin genelde Müslümanlara yaptıkları zulümlerle ele alındığı, İsrail’in (hemen peşi sıra gelen) Filistin sorunu çerçevesinde, Mısır’ın ise Nasır döneminde Müslüman Kardeşler’e yönelik sert politikaları (başta Seyyid Kutub’un idamıyla) ile dergide işlendiği görülmüştür. “Mazlumların sesi olma” anlayışı çerçevesinde ana akımdan farklılığını özellikle İsrail konusunda öne çıkaran Hilâl, Özcan’ın “Orta Doğuda Nifak Merkezi İsrail” başlıklı yazısında (1959/7:11), Türkiye’deki basını İsrail taraftarlığı ile itham etmiş ve Filistinli mültecilerin yaşadığı zorluklara değinmiştir.

Dönemin kutuplaştırıcı ikliminde her ne kadar yeni bir ses olarak İslâm’ı öne çıkarmaya çalışsa da Hilâl de tıpkı Özcan’ın hocası Nursi’nin materyalist dünya görüşüne karşı Ehli kitap olan Hristiyanlarla işbirliğini tercih etmesi gibi ABD’ye nispeten daha yakındır. Bu tarafgirliğe en dikkat çekici örnek E. Nuri Ziyaoğlu’nun (1963/43: 6): “Hüzün Denizi Ya da Mutlaktan Yoksunluk” başlıklı yazısında Kennedy ile ilgili ifadeleridir:

“Gide gide ilginç bulmaya başlamıştık Kennedy’i. İçimizden biriydi sanki. Çünkü inananların yanındaydı. Düşmandı Komünizm’e. İnanmayanlara karşı direnebiliyordu. Daha önemli yanı kitabı vardı. Bir fazilet mücadelesi içindeydi. Ülkemiz gibi kolayca izleyebiliyorduk Amerika’yı. Kennedy gülünce sağ kamp, inanmışların kampı bereketli bir verim alıyordu sanki arı balını daha rahat verecekti bize.”

Hilâl, 1960’lı yıllarla birlikte sol akımların güçlenmesi ile sağcı ve anti-komünist kimliğini öne çıkarmış, sağ ve sol kavramlarıyla ilgili yazıların sayısı artmıştır. Sosyal ve güncel sorunlara ilişkin yazılarda milliyetçi-mukaddesatçı kimliğin öne çıktığı görülse de dış politikada söylemin anti-komünizm üzerine inşa edilerek ehven-i şer mantığından hareketle şer odağı SSCB yerine Ehl-i kitap Amerika yanlısı bir söylemle öne çıkmıştır. Hilâl’in dünyaya bakışında sorunların çözümü, emperyalizme karşı Müslüman ümmetçiliğidir. Özcan, “İslâmîyet ve Haçlı Seferleri” başlıklı yazısında (1959/5: 2) Batı’nın tarih boyunca kullandığı sömürgecilik taktiklerinden bahsederek, Müslümanların ümmet birliği kurması ve ekonomik bağımsızlık için kendi aralarında ticaret ağı kurmaları gerektiğini söylemiştir.

Hilâl’in dünya siyasetine bakışı değerlendirildiğinde, özellikle kaynak çeşitliliği ve farklı coğrafyaları Türkiye’ye tanıtmaları ile öne çıktığı belirtilmelidir. İsrail ve batı karşıtlığına ilişkin düşünsel temellerin oluşmasında bu dönem yayınlarının katkısı yadsınamaz. Ayrıca Hilâl Dergisi bünyesinde Türkiye’de İslâmcılık düşüncesinin gelişimine katkısı olan birçok düşünürü ve yazarı bünyesinde barındırması ve Türkiye’de rejim içerisinde ayakta kalma pratiğini geliştirmesi açısından kayda değer bir yayındır.

Sonuç

Hilâl'in dünya siyasetini incelemeyi amaçlamış olan bu çalışmanın sonucunda derginin, Türkiye'de İslâmcılığa getirdiği birkaç etkiden bahsedilebilir. Öncelikle dönemin dış politikayı siyasallaştırarak kamuoyunun gündemine sokan çok partili dönem serbestiyetiyle Hilâl birçok dış politika konusunu ele almıştır. Özellikle Özcan'ın çevresiyle genişleyen kaynak çeşitliliği dergide kendini göstermiş, Dünyanın birçok yerinden haberler dergide kendine yer bulmuştur. Böylece İslâmcılarda uluslararası algı oluşurken, yeni bir dünya düzeni tahayyülü ile dost/düşman ülke ayırımına gidilmiş, ümmetçi bakışla dinin birleştiriciliği ön plana çıkarılmıştır.

Dönemin İslâmcı kamuoyuna farklı İslâm anlayışlarını, farklı ülkeleri, farklı ideologları tanıtmıştır. Aslında özellikle çeviri faaliyetleriyle getirdiği ithal/tercüme İslâm ile Ortadoğu ve Hint alt kıtasındaki baskıcı rejimlerde yazılan, o ülkelere özgü sorunlara dönük çözümler sunan yayınlara aktarıcı rol üstlenmiştir.

Türkiye'nin dalgalı gündeminde hükümetlerin yanında yer alarak kendine İslâmcı bir alan açmayı başarmış, diğer dergiler gibi kapatılmamış, muhalif yönünü hükümetin muhalefet ettiğine endeksleyerek ayakta kalmayı başarmıştır. Dergi her ne kadar siyasetten uzak olduğunu vurgulasa da açıkça ve coşkuyla Demokrat Parti'yi desteklemiş, CHP'yi eleştirmiş, siyasetle sürekli iç içe yer almıştır. Ancak gerektiğinde, tutum değiştirmekten kaçınmayarak, örneğin 1980 Darbesi'nin ardından "aydınlık günlere doğru" kapağıyla duruşundaki esnekliği göstermiştir. Bu esneklik, Türkiye İslâmcılığına partileşme ve resmi alanda yer almada önemli bir örnek oluşturmuştur.

Son olarak, yalnızca Hilâl Dergisi'nin dünya siyasetine bakışına ilişkin içerik analizi yapan bu çalışmadan farklı olarak Salih Özcan'a ve dış politika "kariyeri"ne yönelik daha fazla araştırma yapılması gerekliliği bu çalışmanın bir diğer sonucu olarak kayda geçilmelidir.

Kaynakça

- Ant,** (1968). "Açıkıyoruz! Türkiye'de İrtica Hareketini Kimler, Nasıl İdare Ediyor?", 19 Mart, Sayı: 64, 4-5.
- Armağan, N.** (1993). "Hilâl Dergisi Üzerine", *Haksöz*, Ekim, Sayı: 31, http://www.haksözhaber.net/okul/article_detail.php?id=500 (e.t. 8.06.2017).
- Armağan, N.** (1992). "1960'lı Yıllarda Türkiye'de İslâmi Uyanış", *Haksöz Dergisi*, Sayı: 14, Mayıs.
- Armaner, N.** (1964). *İslâm Dininden Ayrılan Cereyanlar: Nurculuk*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Milli Eğitim Basımevi.
- Aydın, Ö.** (2010). "Politik Alanın Farklı Siyasal Projelere Açıklığı Sorunu: Anayasa Mahkemesi ve İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararları Üzerine Bir İnceleme", *Mevzuat Dergisi*, Yıl: 13, Sayı: 154, Kasım.
- Başgil, A. F.** (2016). *Din ve Laiklik*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Başkan, B.** (2015). "Aramco Ümmetçiliği? Türkiye'de İslâmcılık", *Birikim*, 18 Mayıs.
- Bulut, Y.** (2004). "İslâmcılık, Tercüme Faaliyetleri ve Yerlilik", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce VI, İslâmcılık*, Aktay, Y. (ed.), İstanbul: İletişim Yayınları, s. 902-926.
- Debus, E.** (2005). "Demokrat Parti'nin 1950-54 Dönemi Din Siyaseti", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60-3, 137-171.
- Gençosmanoğlu, A.** (2016). "Hilâl Dergisi ve Hilâl Yayınları", içinde Vahdettin Işık, Ahmet Köroğlu, Yusuf Enes Sezgin (ed.), 1960-1980 *Arası İslâmcı Dergiler*, 293-313.
- Hilâl.** (1958/1). "Çıkarken", Kasım, 1.
- Hilâl.** (1959/5). "İslâmiyet ve 20. Asırda Haçlı Seferleri", Mart, 2.
- Hilâl.** (1959/7). "Orta Doğuda Nifak Merkezi İsrail", Mayıs, 11.
- Hilâl.** (1959/9). "Cemile Buhayrad", Eylül, 16.
- Hilâl.** (1959/10). "Müslüman Afrika'yı Saran Tehlike", Ekim, 8.

- Hilâl.** (1962/27). “Hicaz Notları”, Mayıs.
- Hilâl.** (1963/43). “Hüzün Denizi Ya da Mutlaktan Yoksunluk”, Aralık, 6.
- Hilâl.** (1965/63). “Hilâl’den Mektup”, Ekim, 1.
- Hilâl.** (1967/69). “Bir Taktiğin İflası”, Nisan, 26.
- Hilâl.** (1967/73). “Hilâl’den Mektup”, Ağustos, 1.
- Hilâl.** (1967/74). “Kurtarıcılardan Kurtulmak”, Eylül, 2.
- Hilâl.** (1968/78). “Zafer Bizimdir”, Ocak, 2.
- Işık, V.** (2016). “İslâmcılık ezberini dergiler bozdu”, Ayşe Olgun Röportajı, *Yeni Şafak*, 27 Mart, 8-9.
- Kara, İ.** (1985). “Cumhuriyet Türkiye’sinde Dinî Yayıncılığın Gelişimi Üzerine Birkaç Not”, *Toplum ve Bilim*, Sayı: 29/30, 153-178.
- Kara, İ.** (2016). *Cumhuriyet Türkiye’sinde Bir Mesele Olarak İslâm* 2, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karpat, Kemal H.** (1996). *Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal Ekonomik, Kültürel Temeller*, İstanbul: Afa Yayınları.
- Kazdal, İ.** (1965). “Hakiki Müslüman: Prof. Seyyid Kutub”, *Hilâl*, C. 5, Sayı 49, Şubat, 7.
- Kazdal, İ.** (2004). *Serencâm-Anılar (Zamana Şahitliğim)*, İstanbul: Pınar Yayınları.
- Kazdal, İ.**
<http://www.ismailkazdal.org/hakkinda> (e.t. 31.10.20147)
- Krippendorff, K.** (2004). *Content Analysis an Introduction to its Methodology*, Thousand Oaks, Ca: Sage.
- Kuşçu, M.** (1993). “Hilâl Dergisi 1”, *Haksöz Dergisi*, Eylül 30. Sayı ve Ekim 31. Sayı, <http://www.haksozhaber.net/> (E.t. 6.4.2017).
- Libguides,** (2016) “What are Some of the Differences Between Magazines and Journals?”
<http://mesacc.libguides.com/c.php?g=255838&p=1707818> (E. t.: 03.04.2017).
- Mumcu, U.** (1987). *Rabita*, Ankara: Tekin Yayınevi.
- Neuman, W. L.** (2013). *Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches*, Pearson Education.
- Nursi, Said.** (2016). *Emirdağ Lahikası*, İstanbul: Envar Neşriyat.
- Özcan, Ö.** (2010). *Risale-i Nur Hizmetkârları Ağabeyler Anlatıyor 4*, İstanbul: Nesil Yayınları.
- Özcan, S.** (1960) “Bir Bardak Suda Kopartılan Fırtına: Muhterem Bediüzzaman Said Nursi Hakkında Sorulan Sorulara Cevap Veriyoruz”, *Hilâl*, 12. Sayı, Ocak, s. 20.
- Özdemir, H.** (2015). “Hilâl Dergisi İslâmcılığı”, *Egeden Sönsöz*, 23.07. <http://www.egedesonsoz.com/yazar/Hilal-dergisi-islamicligi/9079/> (E.t. 6.4.2017).
- Özek, Ç.** (1964). *Türkiye’de Gerici Akımlar ve Nurculuğun İç Yüzü*, Ankara: Varlık Yayınevi.
- Özer, A.** (2011). *Bediüzzaman’ın Hariciye Vekili: Seyyid Salih Özcan*, İstanbul: Işık Yayınları.
- Özkan, B.** (2015). “ARAMCO ümmetten’ Suudi müttelikliğine”, *Birgün*, 22 Nisan.
- Sitembölükbaşı, Ş.** (1995). *Türkiye’de İslâm’ın Yeniden İnkişafı (1950-1960)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Subaşı, N.** (2011). “1960 Öncesi İslâmî Neşriyat: Sindirilme, Tahayyül ve Tefekkür”, içinde *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce İslâmcılık*, İstanbul: İletişim Yayınları, 217-235.
- TBMM.** (1947). CHP 7. Büyük Kurultayı: https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/e_yayin.eser_bilgi_q?ptip=SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI&pdemirbas=197603391 (E.t. 05.04.2017).
- Tezcan, B.** (1966) “Bir Yargıtay Kararının Tenkidi”, *Hilâl*, 64. Sayı, s. 5; 65. Sayı.
- Tezcan, B.** (1967) “Bir Yargıtay Kararının Tenkidi”, *Hilâl*, 66. Sayı, s. 30, 67. Sayı.
- Tunaya, T. Z.** (1991). *İslâmcılık Akımı*, İstanbul: Simavi Yayınları.
- Tunaya, T. Z.** (1995). *Türkiye’de Siyasi Partiler 1859-1952*, İstanbul: Arba Yayınları.

Tunçay, M. (1992). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, İstanbul: Cem Yayınları.

Türkmen, H. (2008). “Hilâl Dergisi ve Yayınları, Tevhidi Uyanışın İlk İzleri”, *Özgür-Der Alternatif Eğitim Dersleri*, http://www.ozgurder.org/news_print.php?id=247 (E.t.: 6.4.2017).

Uğurlu, F. (1986). “Günümüz İslâm Alimleri Türkiye'ye Hilâl Dergisi ile Girdi”, *Altınoluk Dergisi*, Sayı: 8.

Yücel, B. (2011). “İslâmcılık, Tercüme Faaliyetleri ve Yerlilik”, içinde *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce İslâmcılık*, İstanbul: İletişim Yayınları, 903-927.

Yücel, Hasan Â. (1947). *Dâvam*, Ankara.